

Jadwiga Mazur

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

***Dziedzictwo kulturowe w dobie nowych mediów
w opinii uczestników sympozjum***

Szybkość zmian w czasach, w jakich żyjemy powoduje potrzebę nadążania za nimi. Dotyczy to wszystkich sfer życia człowieka, w tym także odbioru dziedzictwa kulturowego. Muzea przestały być jedynie miejscem gromadzenia, opracowywania zbiorów i ich statycznej prezentacji. Wraz z zachodzącymi szybko zmianami i nowymi pokoleniami odbiorców, transformacji ulegają także sposoby prezentowania dziedzictwa kulturowego. Jednym ze sposobów radzenia sobie z zachodzącymi zmianami jest cyfryzacja i digitalizacja posiadanych zbiorów.

Rozwój nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych pozwala na ich różnorodne wykorzystanie, a przeobrażenia widoczne są w naszym kraju od dwóch dekad. Dzięki nim odbiorcy uzyskali szerszy dostęp do zgromadzonych zbiorów.

Proces digitalizacji możemy opisywać z różnych perspektyw: od podejścia typowo technicznego pozwalającego na ich prezentację, sposoby eksponowania tych dzieł szerszej publiczności aż do ich odbioru przez nią wraz z próbą jej kategoryzacji. W istniejących obecnie warunkach i przy aktualnych możliwościach technicznych poziom kompetencji zawodowych osób biorących udział w digitalizacji zbiorów kultury, jak i ich odbiorców wzrasta, podobnie jak świadomość potrzeby rozwijania tego procesu przez decydentów.

Umiejętność zarządzania procesem digitalizacji i informacją stały się wyzwaniem nie tylko dla zajmujących się zawodowo tym procesem, ale także dla badaczy kultury i osób odpowiadających za jej promocję.

Tom, który oddajemy naszym czytelnikom to prezentacja różnych doświadczeń dotyczących digitalizacji dziedzictwa kulturowego – od przedstawienia rozważań teoretycznych i wyników prowadzonych badań do praktycznych działań dotyczących wieloaspektowego stanu i kierunków rozwoju procesu digitalizacji zbiorów kultury.

Cenne w tym tomie jest spotkanie teoretyków i praktyków zajmujących się różnymi aspektami dziedzictwa kulturowego, stąd różne ujęcie procesu digitalizacji, sposobów gromadzenia, opracowywania i udostępniania posiadanych zbiorów materialnych i niematerialnych. W zamieszczonych artykułach znajdziemy zarówno

odwołanie do teorii przez autorów zajmujących się tą tematyką naukowo, jak i rozwiązań praktycznych prezentowanych przez praktyków – muzealników, archiwistów, osób zaangażowanych w proces digitalizacji z racji wykonywanego zawodu.

Wszyscy autorzy tego tomu wnoszą do niego swoją wiedzę teoretyczną jak i doświadczenia badawcze połączone z praktyką zawodową. Takie spotkanie teoretyków i praktyków pozwoliło na zaprezentowanie różnego rodzaju podejścia do digitalizacji i cyfryzacji dziedzictwa kulturowego, co jest szczególnie cenne w dobie dzielenia się wiedzą. Dzisiaj, dzielenie się wiedzą skutkuje innowacyjnością i kreatywnością tak niezbędną do dalszego rozwoju. Mamy nadzieję, że takie spotkania będą również kontynuowane w przyszłości.

W tomie zamieszczono artykuły, recenzje książek, oraz sprawozdania z konferencji, a także informację o „mostach nadziei”, które mogą być klamrą spinającą nie tylko kwestie wielokulturowości, ale również zachowania zdigitalizowanej kultury materialnej i niematerialnej.

Tom otwiera artykuł autorstwa Mariusza Dzięglewskiego i Aldony Guzik. Dotyczy on ***Digitalizacji zasobów kultury w doświadczeniu twórców internetowych repozytoriów***. Autorzy zwracają uwagę na złożony proces zapoczątkowany w Polsce z końcem XX wieku, na który składają się: cyfrowa archiwizacja, udostępnianie i upowszechnianie zasobów szeroko rozumianej kultury. Twórców repozytoriów zdigitalizowanych obiektów kultury postrzegają jako specjalistów o dużej wiedzy obejmującej przebieg tego procesu. Prezentowane przez nich wyniki badań jakościowych mają na celu zarysowanie procesu cyfrowej archiwizacji obiektów i wskazanie zmian zachodzących w tym obszarze. Natomiast badanie doświadczeń twórców portali pracowników instytucji publicznych i archiwów społecznych pozwoliło im postawić diagnozę problemów i barier w digitalizacji, udostępnianiu i upowszechnianiu cyfrowych kopii obiektów kultury. Wskazują na niski poziom dostępności do zasobów, związany z barierami architektury portali, niskim poziomem interaktywności repozytoriów cyfrowych czy brakiem funkcjonalności umożliwiających uczestniczenie w tworzeniu kolekcji zasobów, ich opisie i ponownym wykorzystaniu.

Kolejny artykuł Ewy i Mariana Niezgody ***Nowe media jako kanał promocji kultury narodowej. Przykład Narodowego Instytutu Fryderyka Chopina*** wskazuje na zagrożenia, jakie niosą media elektroniczne dla kultury narodowej. Stwierdzają jednocześnie, że są one również kanałem transmisji wartości i wytworów innych kultur, generalnie kultury zuniwersalizowanej i zglobalizowanej kultury popularnej (metakultury). Czynnikiem sprzyjającym są portale wymiany plików muzycznych i filmowych, pozwalające na zamieszczanie własnych utworów, które mogą być zauważone. Autorzy przedstawiają wykorzystanie nowych mediów na przykładzie przeanalizowania działalności internetowej Narodowego Instytutu Fryderyka Chopina. Ukazują możliwości, jakie dają nowe media w promocji i upowszechnianiu kultury narodowej.

Ciekawe podejście prezentują autorzy Filip Graliński, Daniel Dzienisiewicz i Piotr Wierchoń w artykule ***U bram lingwistycznej szczęśliwości, czyli kulisy projektu Odkrywka: cyfrowe zasoby kultury jako źródło mas danych językowych***. Zwracają oni uwagę, na to, że współcześnie coraz większa liczba materiałów

historycznych poddawana jest procesowi digitalizacji i udostępniana w formie cyfrowej w Internecie. Zbiory i inne teksty elektroniczne udostępniane przez Federację Bibliotek Cyfrowych (FBC), czy Wielkopolską Bibliotekę Cyfrową, Małopolską Bibliotekę Cyfrową, e-bibliotekę Uniwersytetu Warszawskiego i Jagiellońską Bibliotekę Cyfrową są bogatym źródłem wiedzy o historii, kulturze, społeczeństwie i języku. Stanowią one podstawę projektu Odkrywka, realizowanego przez pracowników Instytutu Językoznawstwa i Pracowni Systemów Informacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autorzy prezentują cel projektu, którym jest wykorzystanie bazy zdigitalizowanych tekstów w języku polskim służącym do prowadzenia szybkich oraz efektywnych badań nad językiem, kulturą i historią Polski. Podają najważniejsze informacje dotyczące projektu, prezentują narzędzia wyszukiwania wyrazów i fraz, wykresy częstości. Przedstawiają też bieżące badania i perspektywiczne analizy prowadzone w oparciu o stworzony system.

Z kolei Anna Olszewska i Joanna Gancarzyk w artykule ***Wyszukiwanie wizualne w obiegu kultury: doświadczenia użytkowników*** zwracają uwagę na kwestie wyszukiwania wizualnego. Stanowi on rozbudowaną dziedzinę badań z zakresu nauk informatycznych, które w szerszym rozumianym obiegu kultury są nadal obszarem eksperymentalnym. Autorki wskazują, że doświadczenia w tym zakresie zdobywane w ostatnich dwóch dekadach poszerzyły możliwość rozbudowy systemów komunikowania funkcjonujących poza porządkiem języka w różnych dziedzinach. Wskazują, że muzea, biblioteki, instytucje zajmujące się ochroną i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego należą do tych, które jako pierwsze nawiązały współpracę ze specjalistami rozwijającymi nowe metody wyszukiwania obrazem chociaż dalej są widoczne różnice między współczesnym stanem badań nad metodami wyszukiwania wizualnego a zakresem ich zastosowania. Zadają pytanie, czy cyfrowa analiza obrazów służyć będzie do generowania nieczytelnych dla człowieka strumieni danych, informacji wykorzystywanych w komunikacji między maszynami, czy będzie narzędziem powszechnie używanym przez indywidualnych użytkowników sieci. W artykule analizują proces włączania wyszukiwania wizualnego w obieg kultury, koncentrując się na odbiorze społecznym CBIR. Korzystają z obserwacji doświadczenia użytkowników CBIR do przeszukiwania kolekcji bibliotek i muzeów, a wyniki badań własnych porównują z opiniami zebranymi na początku XXI w. Wskazują na czynniki, które stanowią barierę dla integracji wyszukiwania wizualnego ze współczesnym systemem komunikowania.

Natomiast Bartosz Drzewiecki w artykule ***Digitalizacja i udostępnianie zdigitalizowanych materiałów archiwalnych w polskich archiwach państwowych – ewolucja polityki i przepisów prawa*** wskazuje, w jaki sposób zmieniały się zarówno sposoby digitalizowania, jak i udostępniania materiałów archiwalnych. Zauważa szybkość zachodzących zmian w tym obszarze, ale i pewne trudności w próbach standaryzowania prac oraz ważne kwestie niedofinansowania przedsięwzięć w tym zakresie. Zwraca uwagę na niedoskonałość przepisów związanych z korzystaniem z archiwów, które były utrudnieniem zarówno dla korzystających z nich, jak i archiwistów.

Artykuł Anety Pawłowskiej ***Narzędzia cyfrowe w muzeum – w siedzibie, w sieci internetowej, w opinii turystów. Wyniki badań przeprowadzonych***

w województwie małopolskim ukazuje nam możliwości wykorzystania narzędzi cyfrowych przez muzea, które mają być odpowiedzią na zmieniające się potrzeby ludzi w zakresie uczestnictwa w kulturze i korzystania z oferty muzealnej. Podkreśla, że multimedia umożliwiają atrakcyjną prezentację kolekcji muzealnych zarówno pod względem merytorycznym, jak i wizualnym. Wskazuje za innymi autorami na potrzebę redefinicji instytucji muzeum, które przestaje być kustoszem zbiorów, a staje się aktywnym i kreatywnym narratorem poddającym interpretację przeszłości, proponującym partycypację w rozrywce, emocjach i edukacji. Autorka omawia wykorzystanie narzędzi cyfrowych w muzeach, a wyniki badań pozwoliły jej na scharakteryzowanie poziomu wykorzystania narzędzi cyfrowych w tworzeniu wystaw, oferty muzealnej, w działaniach promocyjnych, popularyzacji dziedzictwa w sieci internetowej oraz poznanie opinii turystów na temat korzystania z narzędzi cyfrowych podczas zwiedzania muzeów.

Natomiast Izabela Franckiewicz-Olczak w artykule ***Nowe media w muzeum. Demokratyzacja kultury a unifikacja muzeów i aktywizacja odbiorców*** zwraca uwagę, że nowe rozwiązania technologiczne znajdujące dzisiaj zastosowanie w muzealnictwie pozwalają zarówno na lepsze zabezpieczanie zasobów, jak i ich udostępnianie. Podejmuje dyskusję w jakim stopniu nowe technologie w muzealnictwie są skuteczną formą demokratyzowania kultury i środkiem upowszechniania dziedzictwa kulturowego. Uwypukla szczególnie interaktywność, którą analizuje jako narzędzie aktywizowania odbiorców.

Z kolei Hadrian Ciechanowski w artykule ***Projekt „Źródła genealogiczne mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego” jako przykład upowszechnienia dostępu do materiałów archiwalnych przez archiwa państwowe*** przedstawia wyniki zrealizowanego projektu, którego celem była digitalizacja akt metrykalnych, znajdujących się w zasobie archiwów państwowych w Toruniu i Bydgoszczy oraz udostępnienie ich w Internecie. Prezentuje kolejne etapy jego realizacji zwracając uwagę na innowacyjne rozwiązania i zaangażowanie użytkowników w jego tworzenie. Finalnym efektem projektu było założenie portalu przyjaznego użytkownikowi z narzędziem sprawnego wyszukiwania i przeglądania zdigitalizowanych zasobów, umożliwiającym uzupełnianie indeksów genealogicznych w modelu *crowd sourcingu* oraz centrum wiedzy dotyczącego genealogii mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego.

Natomiast Łucja Kaprańska w tekście ***Digitalizacja przeszłości i dziedzictwa kulturowego w społecznościach lokalnych – znaczenie i funkcje*** wskazuje, że digitalizacja przeszłości i dziedzictwa kulturowego w rozumieniu cyfryzacji wielorakich zasobów kulturowych dokonywana w ramach, jak i poza oficjalnymi instytucjami kultury i administracji to proces mający miejsce od czasu powstania Internetu. Podmiotami dokonującymi tych działań są różne osoby: od indywidualnych internautów – pasjonatów lokalnej historii, członków stowarzyszeń lokalnych, po pracowników różnych instytucji. Autorka podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie, jakie kierunki przyjmuje oddolna digitalizacja oraz jakie pełni funkcje dla lokalnej społeczności i kultury jako systemu. Rozważania prowadzi w oparciu o wybrane studia przypadków obejmujące działania z powiatu łańcuckiego na Podkarpaciu, dla których szerszym tłem są zmiany społeczno-kulturowe.

Kontynuacją tych rozważań jest artykuł Adrianny Paroń **Przestrzeń obywatelska a zachowanie dziedzictwa kulturowego na przykładzie Opola**. Autorka poddaje analizie nowe możliwości wykorzystania dostępu do Internetu, a zwłaszcza tworzenia stron www i dostępu do mediów społecznościowych związanych z dziedzictwem kulturowym. Analizuje trzy obszary: stronę samorządową wraz z jej jednostkami kultury; obywatele zaangażowanych w trzecim sektorze oraz tzw. pasjonatów. Zakłada, że nie wszystkie samorządy korzystają z takich możliwości, a oddolna inicjatywa obywateli może być skuteczniejsza i przejawiać się zaangażowaniem stron, korzystaniem z odpowiedniego kanału przekazu i języka komunikacji. Organizacje pozarządowe oraz ciała kolegialne, takie jak Rady Dzielnic realizują statutowe zadania, a efekty ich działań służyć mogą, w przestrzeni obywatelskiej, całemu lokalnemu czy regionalnemu środowisku również w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego.

Z kolei Mateusz Torzecki i Jarosław Wasik w artykule **Multimedialna wystawa stała Muzeum Polskiej Piosenki w Opolu** w interesujący sposób ukazują historię powstania pierwszej w Polsce instytucji kultury, której głównym zadaniem jest ochrona dorobku polskiej piosenki, oraz utworzenie największej bazy informacji, która jej dotyczy. Prezentują, w jaki sposób twórcy Muzeum Polskiej Piosenki zorganizowali multimedialną wystawę opartą w dużej mierze na materiałach audio, wideo i fotografiach. Opisują proces digitalizacji audiowizualnych i archiwalnych dóbr kultury, wykorzystanych przy tworzeniu ekspozycji stałej w tym muzeum.

Natomiast Sławomir Kaprański w artykule **Romowie w Internecie. Krytycznie o „Romopedii”** (<http://romopedia.pl>) podejmuje się krytycznej analizy Romopedii – internetowej encyklopedii wiedzy o Romach, będącej projektem związanym z kampanią społeczną „Jedni z wielu”, której głównym celem jest walka z negatywnym stereotypem Romów. Wskazuje na znaczenia tej inicjatywy z uwagi na to, że dotyczy grupy, o której wiedza w społeczeństwie jest bardzo niewielka i powiązana ze stereotypami. Podkreśla odwagę autorów podejmujących ten temat i rzetelne podejście w budowaniu haseł w oparciu o istniejącą literaturę. Niemniej życzliwie wskazuje na pewne słabości i nieścisłości w opisywanym projekcie, które można wyeliminować.

W części tomu pt. **Recenzje Marta Juza** omawia książkę Piotra Sztompki **Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej**. Dokonuje analizy dyskursu o narastającej indywidualizacji społeczeństwa oraz zainteresowaniu pojedynczym człowiekiem, jednostką. Zwraca uwagę na wiele prac, w których akcent padał na rozpad znanych do tej pory więzi i zbiorowości społecznych oraz na specyfikę procesu kształtowania się tożsamości jednostki we współczesnych, zindywidualizowanych realiach społecznych. Następnie dokonuje szczegółowej analizy poszczególnych podrozdziałów zwracając uwagę, że brakuje w treści odniesień do Internetu w kontekście relacji społecznych, a autor *Kapitału społecznego* nie odwołuje się w ogóle do znaczących autorów jak Manuel Castells, Barry Wellman czy Sherry Turkle, podkreślających wagę relacji społecznych w zindywidualizowanym świecie. Stawia tezę, że *Kapitał społeczny* jest książką „użyteczną przy analizie społeczeństwa przed boomem internetowym”. Niemniej dostarcza narzędzi do analizy życia społecznego opartego na relacjach utrzymywanych w sposób tradycyjny, bezpośredni.

Mirosław Boruta natomiast prezentuje dwie pozycje, pierwsza to książka Natalii Rykowskiej, *Polacy w Kazachstanie jako środowisko wychowawcze*, zwracając uwagę na kwestie tożsamościowe i losy Polaków oraz ich indywidualne historie, od zesłańców po powstaniach przez kolejne pokolenia aż do drugiej wojny światowej. Wskazuje na ogromną wartość omawianej pozycji ze względu na świadectwa, opisy aktów sprzeciwu wobec sowietyzacji, działań wychowawczych, przestróg, zachowywania zwyczajów, wiary katolickiej jako wyróżnika polskości.

Omawiając drugą pozycję, *Wołanie ze stepów. 80. rocznica deportacji Polaków z Ukrainy Sowieckiej na stepy Kazachstanu 1936–2016*, Mirosław Boruta zwraca uwagę na kwestie związane z deportacją Polaków z lat 30. i 40. ubiegłego stulecia, opisy działalności kulturalno-oświatowej Polaków współcześnie żyjących w Kazachstanie, a także dzienniki, notki i wspomnienia polskich nauczycieli, historię polskich kościołów i parafii, sylwetki księży pełniących tam posługę kapłańską i biskupią. Recenzowany album uzupełniają teksty poświęcone mozolnym zmaganiom o repatriację Polaków z Kazachstanu, działalności Związku Repatriantów Rzeczypospolitej Polskiej, opisowi ich życia w Polsce oraz w graniczącym z naszym krajem obwodzie królewieckim. Podkreśla, że mocną stroną albumu są czarno-białe i kolorowe ilustracje, często po raz pierwszy prezentowane polskiemu czytelnikowi, są zarówno pamiątkami rodzinnymi, jak i świadectwami faktów historycznych i społecznych dokonań, i stanowią część polskiego dziedzictwa kulturowego. Proponuje podjęcie wspólnej akcji digitalizacji zbiorów, która mogłaby być prowadzona z krajowymi ośrodkami archiwalnymi. Podkreśla, że archiwizacja i udostępnienie tak bezcennych dokumentów byłyby ważne dla kultury i nauki polskiej. Autor recenzji zaznacza, że obie książki, „choć różne pod względem naukowym, bogate w treści i niezwykle interesujące poznawczo uzupełniają się znakomicie i stanowią swoisty przegląd polskości, polskiego dziedzictwa kulturowego na obczyźnie”.

Grzegorz Dutka prezentuje tekst poświęcony recenzji ekspertyzy *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, która zawiera charakterystykę archiwów społecznych, ich zbiorów, opis obecnych form wsparcia i rekomendacje dotyczące dalszego wspierania inicjatyw tego typu. W recenzji, autor podkreśla ważną kwestię udzielania archiwom społecznym wsparcia w zakresie digitalizacji, cyfryzacji i systematyzacji posiadanych przez nie zasobów i wskazuje jednocześnie, że może takie działanie wpływać niezbyt pozytywnie na pasję kolekcjonerską osób i organizacji zajmujących się tymi zagadnieniami. Uważa – powołując się na ekspertyzy – że możliwości finansowe i potencjał osobowy archiwów społecznych są ograniczone, a działania dotyczące tego obszaru wymagają odpowiedniej wiedzy, czasu i środków. Autor stawia wniosek, że aktualna i przyszła współpraca archiwów społecznych z innymi organizacjami i instytucjami wspierającymi to odpowiedni sposób na wypracowywanie bardziej właściwych dla archiwów społecznych rozwiązań i standardów.

W części tomu pt. *Sprawozdania* zamieszczono trzy teksty. Pierwszy **Doroty Czakon-Tralski** dotyczy relacji z konferencji „Religia a wyzwania współczesności z perspektywy nauk społecznych” (*Religion and the Challenges of the Present from a Social Sciences Perspective*) Kraków, 17–19.11.2016. We wstępie nawiązuje do celu konferencji, wskazując, że we wszystkich obszarach mieszczą się pytania

o znaczenie i rolę religii we współczesnej refleksji zarówno teoretycznej, jak i badawczej, a następnie prezentuje ośrodki akademickie współorganizujące to wydarzenie naukowe. Kolejno przedstawia wystąpienia i ich zawartość. Wskazuje na główny wniosek wynikający z trzydniowych obrad, że w XXI wieku religia w pewnym sensie zyskała na znaczeniu, a jej wpływ nadal jest widoczny w wielu dziedzinach życia codziennego. Zaznacza, że trudno współcześnie obronić tezę o zsekularyzowanym świecie.

Drugi tekst **Anny Karnat** to sprawozdanie z konferencji „Polska Seksuologia. XXV Lat Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego”, Warszawa, 19–20.11.2016. Autorka omawia przebieg sesji naukowych konferencji i stanu badań nad różnymi, w tym społecznymi aspektami zachowań seksualnych, przemianami i trendami w pracach badawczych. Pozwala to czytelnikom na zapoznanie się z najnowszymi ustaleniami teoretycznymi i wynikami badań praktycznych, co poszerza orientację w tych dziedzinach. W podsumowaniu zwraca uwagę na zagadnienia, które są ważnymi wyzwaniem dla seksuologii współczesnej w Polsce.

Trzeci tekst **Leszka Korporowicza** pt. Mosty nadziei, czyli dziedzictwo kulturowe jako inspiracja dialogu zawiera informacje dotyczące interesującego przedsięwzięcia badawczego i popularyzatorskiego. Autor zwraca uwagę na to, że procesy globalizacji zamiast łączyć, doprowadzają do różnicowania się społeczeństwa, przenikania, ale nie ubogacania kultur. Wskazuje na potrzebę przerzucania mostów nadziei w przestrzeni realnej i wirtualnej, do której przenosi się coraz bardziej rzeczywistość kulturowa wraz z całą jej różnorodnością. Podkreśla jednak, że przestrzeń ta tworzy „nowe wymiary kulturowego współistnienia i dialogu ze względu na swoją transterytorialność, a czasami zupełną wręcz deterytorializację”. Z tego względu tekst zasługuje na uwagę czytelników.

Wszyscy autorzy tego tomu wnoszą do niego swój kapitał wiedzy teoretycznej i praktycznej. Mamy nadzieję, że czytelnik przyjmie ten tom z zainteresowaniem i zrozumieniem dla odmienności tych tekstów, których wartością dodaną w podejściu do digitalizacji i cyfryzacji dziedzictwa kulturowego jest to, że mogą być inspiracją do dalszych badań oraz innowacyjności i kreatywności w dążeniach do zachowania dziedzictwa kulturowego.